

monitoriaus, jo kainos ir informacijos, kurią turi Q95, Q99, atvaizduotos kokybiškame ekrane.

Suformuluotus pagrindinius skaitmeninio atvaizdavimo tikslus jau minėjome anksčiau. Esminis reikalavimas - visiška aprašymų ir atvaizdų nepriklausomybė nuo taikomos programinės įrangos. Netolimos ateities požiūriu šis reikalavimas nenaudingas, nes kompanija jau yra sukūrusi šiam darbui reikalingas programas, kurios greitai taps būtinybe. Negalima tikėtis, kad tokioje svarbioje srityje bus taikoma tik viena programinė įranga. Tačiau tiesa ir tai, kad ši programinė įranga ilgainiui tobulės, o anksčiau sukurti skaitmeniniai duomenys bus naudojami nepriklausomai nuo programinės, techninės įrangos ir naudojamų laikmenų. Net ruošdami pirmuosius du rankraščių CD-ROM diskus, galėjome įsitikinti, kad jų aprašymai galėjo būti parengti bet kuriuo teksto redaktoriumi, ir prieiga prie šių aprašymų, turint gerą paieškos programinę įrangą, užima kelias dešimtas sekundės.

Koordinavimas

UNESCO jau parengė pirmąsias technines rekomendacijas skaitmeniniam atvaizdavimui. Šiai sričiai būtina skirti daug dėmesio, nes "Pasaulio atminties" programos rezultatais galima naudotis tarptautiniu mastu.

Svarbiausia apibrėžti formalias taisykles, kurios būtų pakankamos bendriausiu atveju ir priimtinos visame pasaulyje. Be to, šis formatas turi atitikti informacijos platinimo per Internet standartus. Taisyklės UNESCO nustatė atvaizdams, bet ne jų aprašymams. Tuo pat metu akivaizdu, kad diskai su atvaizdais gali būti naudojami tik tada, jei bus aprašyti kiek įmanoma paprasčiausiu atpažinimo lygiu. Todėl yra dirbama srityje šioje ir ateityje rankraščiai, kuriuos jau esame pervedę į skaitmeninę formą, bus prieinami tokiu pavidalu.

Skaitmeninių duomenų saugojimas archyve

Straipsnio pradžioje buvo užsiminta apie santykiškai trumpą kompaktinių diskų amžių: bet visgi ši laikmena buvo pasirinkta kaip optimali. Suprantama, tai tam tikras prieštaravimas, tačiau dabar nėra kitos taip plačiai paplitusios laikmenos, prilygstančios talpumu ir kaina. Šį prieštaravimą galima išspręsti tik kuriant specialius SKAITMENINIUS ARCHYVUS, kuriuose pagaminti CD-ROM diskai ar kitos laikmenos būtų saugomi palankiausiomis sąlygomis, periodiškai tikrinant jų kokybę ir atskirais atvejais pakeičiant, bei gaminant serijomis. Tie archyvai turėtų garantuoti, kad sukurti skaitmeniniai duomenys niekad nebūtų prarasti. Tolesnius duomenų išsaugojimo būdus lems besivystanti technologija.

Pagaliau sugrįžkime prie komercinio skaitmenimis atvaizduotų rankraščių naudojimo. Šis tikslas, visuomenės nuomone, buvo pasiektas, išleidus įdomius skaitmenimis atvaizduotus rankraščius "Antiphonarium Sedlecense" ir "Chronicon Concilii Constantiniensis". Dabar jų paskirtis - informuoti žmones apie projektą ir padėti rinkti lėšas rankraščiams išsaugoti. Be to, būtina informuoti mažesnes bibliotekas ir archyvus, kad jie imtų dalyvauti projekte. 1994 m. buvo prašyta subsidijų projektui. Nors projektas pripažintas įdomiu ir naudingumu, buvo pasakyta, kad ši problema neturėtų būti sprendžiama subsidijų pagrindu. Projektą turėtų remti vyriausybė arba Kultūros ministerija.

Projekto problemos sprendimo būdai - jau ne šio straipsnio kompetencija. Tam turėtų būti sukurta speciali institucija, kuri projektą valdytų kompleksiskai, turėdama galvoje didesnę tikslą, ne vien komercinius aspektus. Ši institucija neturėtų prabėgomis spręsti svarbių problemų, be esminės ir nuolatinės paramos pagrindiniam tikslui.

Iš anglų k. vertė E. Macevičiūtė

UDK 01.001

Nacionalinės bibliografijos pažinimo ištakos

Julija ČEPYTĖ

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Informatikos katedra, Muitinės 8, 3000 Kaunas,
e-mail: Prazvi@VUKF.KTU.LT

Nacionalinė bibliografija yra viena seniausių bibliografijos rūšių. Nors ilga laiką buvo teigiama, kad ji atsirado XV a.¹ - XVI a.², tačiau pastarųjų dešimtmečių tyrimai, remdamiesi šiuolaikiniu požiūriu į nacionalinę bibliografiją, jos pradžią nukėlė į senovės pasaulį. Pavyzdžiui, B. Semenovkeris graikų nacionalinės bibliografijos priemonėmis laiko Kalimacho (Kallimachos) "Pinakes" ("Lentelės tų, kas išgarsėjo visose žinių srityse"), sukurtas helenistiniame Egipte apie 250 m. prieš m.e. ir aprašančias visą tuo metu žinomą graikų literatūrą, kurios nedidelė dalis buvo Aleksandrijos bibliotekoje³, ir graikų rašytojų biobibliografinį žodyną "Onomatologos arba rodyklė asmenų, žinomų kultūros srityje", sudarytą VI a. Isichijaus Miletiečio Bizantijos imperijoje ir apimančių duomenis apie graikų rašytojus ir tuos helenistinio pasaulio rašytojus, kurie rašė graikiškai (tarp jų ir romėnų autorių), vertė į graikų kalbą ir iš graikų kalbos ar buvo graikų kilmės. B. Semenovkerio nuomone, panašūs biobibliografijos žodynai ankstyvaisiais bibliografijos raidos laikotarpiais neretai pakeisdavo nacionalinės bibliografijos rodyklės⁴. Tačiau tuo metu jos buvo sudaromos ne iš tautinio sąmoningumo ar pasididžiavimo, kaip buvo būdinga nacionalinės bibliografijos raidai nuo XVI a., o grynai informacijos tikslais, nors ir suvokiant graikų kultūros, jos integracijos svarbą tuometinėse visuomenėse.

Minėti biobibliografijos žodynai laikomi nacionalinės bibliografijos priemonėmis tik dėl bibliografinės apskaitos principų (ypač kalbinio) artumo istoriškai susiformavusiems iki mūsų laikų principams. Todėl panašaus pobūdžio bibliografijos priemonės gali būti laikomos tik prototipais vėlesnių, nuo XV a. pabaigos - XVI a. besiplėtojančių nacionalinės bibliografijos priemonių, o visas ilgas laikotarpis nuo Kalimacho iki to laiko - nacionalinės bibliografijos priešistorė. Tikroji jos raidos istorija trunka nuo XV a. pabaigos - XVI a. iki šių dienų. (Nacionalinės bibliografijos priešistorės ir tikrosios jos istorijos laikotarpiai laiko prasme labai artimi atitinkamiems visos bibliografijos raidos laikotarpiais: pasak K. Simono, bibliografijos priešistorė baigėsi ir prasidėjo jos istorija išradus spaudą⁵).

Nacionalinės bibliografijos priešistorė (išskyrus B. Semenovkerio minėtus darbus) nėra tyrinėtą. Tačiau kalbant

apie nacionalinės bibliografijos pažinimo pradžią, ištakas, iš esmės tenka remtis brandesniu, tai yra jos istorinės raidos laikotarpiu, kuris nėra vientisas.

Visą ilgą nacionalinės bibliografijos raidą galima periodizuoti ir kitu aspektu. Priklausomai nuo nacionalinės bibliografijos pažinimo plėtros jos raidoje galima išskirti du plačius laikotarpius. Pirmasis - praktinis nacionalinės bibliografijos raidos laikotarpis, kuriame dar nebuvo mokslinių nacionalinės bibliografijos tyrimų. Šis laikotarpis trunka nuo Kalimacho laikų iki XVIII a. pabaigos ir iš esmės sutapo su grynai empirinio visos bibliografijos raidos laikotarpio pabaiga. Būtina pažymėti, kad iki XVIII a. pabaigos nacionalinė bibliografija plėtojosi tik kaip retrospektyvioji. Antrasis nacionalinės bibliografijos raidos laikotarpis susijęs su jos tyrimo bibliografijos mokslu pradžia ir tęsiasi nuo XVIII a. pabaigos iki šių dienų.

Pirmasis, vien praktinis nacionalinės bibliografijos raidos laikotarpis, taip pat nebuvo vientisas. Priklausomai nuo empirinio pažinimo, kuris vyko nacionalinės bibliografijos praktikoje, lygio, jame galima išskirti du etapus. Pirmasis etapas - nuo Kalimacho iki XVII a. antrosios pusės - praktinis nacionalinės bibliografijos raidos etapas, kai dar nebuvo nacionalinės bibliografijos priemonių refleksijos (savęs pažinimas), atsietos nuo jų pačių. Antrasis etapas - nuo XVII a. antrosios pusės iki XVIII a. pabaigos (nacionalinės bibliografijos rūšinės visumos suvokimo apraiškų atspindys pirmose nacionalinės bibliografijos priemonių rodyklėse, bibliotekinėse ir bibliografinėse klasifikacijose). Šiuo etapu nacionalinės bibliografijos refleksija ir jos rezultatai persikelia iš nacionalinės bibliografijos priemonių į kitus, išorinius jos atžvilgiu, bibliografinius reiškinius. Būtent šie du praktinio laikotarpio etapai ir yra nacionalinės bibliografijos pažinimo ištakos. Jų tyrimo šaltiniai - pačios nacionalinės bibliografijos priemonės (abiejuose to laikotarpio etapuose), o antruoju etapu - bibliografijos priemonių rodyklės bei bibliotekinės ir bibliografinės klasifikacijos.

Tad kaip vyko nacionalinės bibliografijos pažinimas nagrinėjamu laikotarpiu ir kokie jo rezultatai? Praktinio nacionalinės bibliografijos raidos laikotarpio pirmuoju etapu iki XVII a. antrosios pusės nacionalinės bibliografijos priemonių pasirodė nedaug. K. Simonas nuo XV a. pabaigos iki

XVII a. antrosios pusės nurodė ir plačiai aptarė devynias įvairių šalių nacionalinės bibliografijos priemones⁶, o nuo XVII a. antrosios pusės iki XVIII a. pabaigos - dar penkias⁷.

Suprantama, vien praktiniu nacionalinės bibliografijos raidos laikotarpiu, iki XVII a. antrosios pusės, nacionalinės bibliografijos priemonės buvo vienintelis žinių apie save, nacionalinę bibliografiją, šaltinis. Jos įkūnijo savyje visą panašių darbų sudarytojų praktikoje sukauptą patirtį: nacionalinės bibliografijos priemonių paskirtį, metodikos ypatybes ir taip toliau (visa tai yra plačiai išnagrinėta vėlesniais laikais bibliografijos istorikų). Tačiau nacionalinės bibliografijos priemonės kaip leidiniai jau tuo metu teikė apie save šiek tiek bendresnių žinių. Jų yra ilgose (kaip buvo įprasta tuo metu) nacionalinės bibliografijos priemonių antraštėse. Jose matome praktinio nacionalinės bibliografijos pažinimo (refleksijos) rezultatų fragmentus (tai yra minimaliai apibendrintų žinių apie konkrečias bibliografijos priemones mintinį formulavimą, fiksavimą ir perteikimą vartotojui drauge su bibliografijos priemone, tai yra paliekant jas leidinyje). Tai žinios, atskleidžiančios tam tikrus nacionalinės bibliografijos priemonių požymius. (Nagrinėjant antraštes, čia remiamasi K. Simono "Užsienio bibliografijos istorijoje" pateiktais nacionalinės bibliografijos priemonių bibliografiniais aprašais⁸. Nors nacionalinės bibliografijos priemonių antraštėse užfiksuoti tik jų autoriams atrode svarbiausi požymiai, tačiau ir jie pakankamai atskleidžia nacionalinės bibliografijos priemonių daugiakokybiškumą (jų rūšinės esmės ir kitų savybių pažinimo lygį).

Pirmiausiai krenta į akis bibliografijos priemones reiškiančios tuo metu vartotos sinonimiškos sąvokos: sąrašas, katalogas, biblioteka (nors dažnai apsieinama ir be jų). Bibliografijos sąvoka nacionalinių bibliografijos priemonių antraštėse dar nevartojama visą nagrinėjamą laikotarpį, nors jau buvo žinoma prancūzų G. Node (G. Naude) - 1627 m., L. Žakobo (L. Jacob) - 1645 m. bibliografijos leidiniuose kaip minėtų sąvokų (sąrašas, katalogas, biblioteka ir kitų) sinonimas. Esminės (rūšinės) nacionalinės bibliografijos priemonių savybės buvo siejamos (derinamos) su katalogo, sąrašo, bibliotekos ir kitomis sąvokomis. Tos rūšinės savybės - tai konkretūs šalies, tautos ar jos kalbos pavadinimai: pavyzdžiui, Džono Beilo (John Bale) "Didžiosios Britanijos, tai yra Anglijos, Kambrijos ir Škotijos žymių rašytojų sąrašas..." (1548 m.), Endriu Maunselo (Andrew Maunsell) dviejų dalių "Katalogas spausdintų angliškų knygų, parašytų mūsų kalba arba išverstų į ją iš bet kurios kalbos..." (1595 m.). Panašius nacionalinių bibliografijos priemonių pavadinimus matome ir nuo XVII a. antrosios pusės iki XVIII a. pabaigos, pavyzdžiui, Nicolao Antonio "Ispanų biblioteka..." (1672 m.), "Lenkų biblioteka" (1742 m.) ir t.t.

Taigi iki XVII a. antrosios pusės bendros (rūšinės) sąvokos "nacionalinė bibliografija" formavimasis liko konkretumo ir atskirumo lygmenyje: šalies, tautos ar kalbos pavadinimai buvo vieninteliai bendriausi esminiai rūšiniai

nacionalinės bibliografijos priemonių, dar nevadinamų nacionalinėmis, požymiai. Nagrinėjamo laikotarpio nacionalinės bibliografijos priemonių antraštėse esantys šalių, tautų, kalbų konkretūs pavadinimai tuo pačiu reiškia tam tikro apribojimo požymius bibliografuojant dokumentus arba tiksliau - besiformavusių tada bibliografinės apskaitos principų (teritorinio, kalbinio, kompleksinio) tam tikrą atspindį. Kai kurių nacionalinės bibliografijos priemonių antraštėse apibūdinami su bibliografinės apskaitos objektu (tuo metu jis buvo vienintelis - knygos) susiję požymiai: spausdintos ar rankraštinės, kokios šalies ar tautos kalba, verstinės, kokių rašytojų ar autorių ir panašiai. Kartais nurodomos bibliografuojamų dokumentų chronologinės ribos, turinys (tematika). Kai kurių nacionalinės bibliografijos priemonių antraštėse yra bibliografuojamų dokumentų autorius ir jų darbus vertinančių požymių: dažnai sutinkami epitetai "žymių vyrų", "žymių rašytojų", "išgarsinusių" ir panašiai. K. Simonas visiškai pagrįstai teigė, kad XVI-XVIII a. retrospektyvioji nacionalinė bibliografija buvo pirmiausia būdas išaukštinti savo tautos praci⁹.

Antraštėse galima aptikti ir su bibliografavimo metodais susijusių požymių, pavyzdžiui, bibliografavimo grupavimo būdą: kartais nurodoma, kad literatūra "surinkta abėcėliškai ar ypatingu būdu", kaip anksčiau nurodytame "Kataloge angliškų spausdintų knygų..."; kartais išvardijamos mokslo šakos, kurioms priklausančių rašytojų sąrašai pateikiami, kaip "Ispanijos bibliotekoje..." (1608 m.).

Požymių, esančių nacionalinės bibliografijos priemonių antraštėse, analizė leidžia daryti šias išvadas. Dalis aptartų požymių yra rūšiniai. Vieni iš jų nusako nacionalinės bibliografijos priemonių rūšinę esmę (tautines savybes - šalį, tautą, kalbą ir panašiai), o kiti pabrėžia šalutinius jų požymius, kuriais jos skiriasi viena nuo kitos ar yra panašios. Pastarieji požymiai ateityje taip pat tapo jų rūšinio grupavimo, tai yra priskyrimo ir kitoms rūšims, pagrindu. Pavyzdžiui, tai knygų, abėcėlinės ar sisteminės, retrospektyviosios, atrankinės (žymių, garsių ar išgarsinusių šalį rašytojų) ir t.t. nacionalinės bibliografijos priemonės. Nagrinėjamu laikotarpiu, kai dar nebuvo atliekami moksliniai bibliografijos tyrimai (nebuvo bibliografijos mokslo), nebuvo susiformavusios sąvokos praktikoje, jau egzistavusių bibliografijos priemonių (ir nacionalinių), rūšims pavadinti.

Nacionalinės bibliografijos pažinimas iki XVII a. antrosios pusės liko atskirybių (konkrečių nacionalinės bibliografijos priemonių), jų požymių atskleidimo lygmenyje. Tačiau atskirybių (konkretybių) pažinimas padėjo pagrindą pažinti bendrybę - nacionalinę bibliografiją. Kitaip tariant, konkrečių reiškinių praktinis pažinimas leido jau XVII a. antroje pusėje pereiti prie platesnių, bendresnių žinių apie nacionalinę bibliografiją.

XV a. pabaigos - XVII a. antrosios pusės nacionalinės bibliografijos priemonių antraštės yra jų, knygos formos leidinių, antrinės struktūros elementas, tuo laikotarpiu labai svarbus, nes plačios to meto antraštės teikė ne tik anksčiau aptartų žinių apie nacionalinės bibliografijos prie-

monių struktūrą, bibliografuojamus dokumentus bei jų požymius, bibliografavimo principus, bet į antraštes patekdavo ir kiti antriniai elementai - sudarytojas (autorius), išleidimo metai ir kita. Tad kai kurios nacionalinės bibliografijos priemonių antraštės - antrinės dokumentinės bibliografinės informacijos apie tas priemones apraiškos jose pačiose, tai yra neatitrūkusios nuo jų poligrafiškai. Kai kurie mokslininkai tokią genetiškai susietą, neprarusią gimininio ryšio su knyga antrinę informaciją vadina afinine bibliografinė informacija¹⁰, o plačias XVI - XVIII a. knygų antraštes laiko subdokumentinio bibliografavimo istoriniu precedentu¹¹. Taigi to laikotarpio kai kurių nacionalinės bibliografijos priemonių antraštės yra antrinė informacija (afininė bibliografinė informacija) apie antrinius dokumentus - bibliografijos priemones. Todėl galima teigti, kad tai buvo bibliografinė informacija apie bibliografinę informaciją (kitais pasakius - bibliografijos bibliografijos užuomazgos) - pagrindas vėliau atsirasti atskiriems bibliografijos bibliografijos leidiniams.

Antrasis nacionalinės bibliografijos pažinimo etapas, trukęs nuo XVII a. antrosios pusės iki XVIII a. antrosios pusės, prasidėjo būtent nuo pačios bibliografijos bibliografijos, o tiksliau nuo pirmųjų bibliografijos priemonių rodyklių atsiradimo. Tai buvo prancūzų bibliografo Ph. Labbe 1664 m. Paryžiuje išleista "Bibliotekų biblioteka..."¹². Ji atspindi bibliografijos visumos ir jos rūšinės diferenciacijos suvokimo bei pažinimo tuometinį lygį, kurį galima apibūdinti keliais bruožais.

1. Ph. Labbe pateiktas aprašomojo pobūdžio jo darbo apibūdinimas (jis sukūrė "bibliotekų biblioteką, katalogų katalogą, sąrašų sąrašą, rodyklių rodyklę"¹³) tik patvirtina apibendrinančios sąvokos šiems reiškiniams pavadinti nebuvimą XVII a. antroje pusėje. Tačiau įvairiai vadinamų bibliografijos priemonių pateikimas viename leidinyje bylojo apie jų vidinius ryšius, jungiančius jas į visumą, kurią vėliau imta vadinti "bibliografija". Nors Ph. Labbe pats tą visumą nepakankamai suvokė, net įtraukė į darbą nebibliografinių leidinių, nesugebėjo išreikšti tos visumos vieningą sąvoką, galima teigti, kad jo knyga modeliavo bibliografiją siaura prasme ir tuo sukūrė pamatą požiūriui "bibliografija - bibliografijos priemonės".

2. Stichiškai atspindėjęs bibliografijos priemonių visumą, Ph. Labbe neišskyrė jų rūšių, nes neturėjo tokio tikslo. Tam nebuvo palankus ir abėcėlinis medžiagos išdėstymas. Tačiau darbe pateiktos net aštuonios pagalbinės rodyklės¹⁴. Jų pavadinimai bent iš dalies atskleidžia ir tuo metu egzistavusias kai kurias bibliografijos priemonių rūšis, dar neturinčias reikiamų sąvokų ir terminų joms pavadinti (šakinėms, teminėms, personalinėms, knygų leidybos ir prekybos bei kitoms). Antroje pagalbinėje rodyklėje, autorius pavadintoje "Per nationes varias patriasque distributus ordine alphabetico" ("Pagal tautybes ir įvairias šalis abėcėlės tvarka"), abėcėliškai pateiktos tautybės ir šalys, o jų viduje - "bibliotekų", "katalogų", "sąrašų" ir t.t. autoriai taip pat pagal abėcėlę. Taigi sąvokos "nacijos", "šalys" apibendrinio įvairių nacionalinės bibliografi-

jos priemonių antraštėse buvusius konkrečių tautybių ir šalių pavadinimus: praktikoje sukurta bibliografinė produkcija apjungta bendresnėmis sąvokomis (pažinimo eiga nuo atskirybių prie bendrybės). Bendros sąvokos "nacijos", "šalys" minėtoje pagalbinėje rodyklėje leidžia išskirti iš Ph. Labbe pateiktos "bibliotekų", "katalogų", "sąrašų" ir t.t. visumos bibliografijos priemones, susijusias bibliografuojama medžiaga su tam tikromis tautomis ir šalimis (tai rūšinės bibliografijos priemonių visumos, kurios vėliau beveik po šimto metų, buvo pavadintos nacionaline bibliografija).

3. Minėtą pagalbinę rodyklę galima taip pat laikyti subdokumentinio bibliografavimo lygmeniu (vadovaujantis O. Koršunovo¹⁵, E. Bepalovos¹⁶ teorija). Ji yra specifinio dokumento - bibliografijos priemonių rodyklės - antrinė informacinė struktūra: joje yra rubrikos (konkrečių šalių pavadinimai), tai yra dalykai, pagal kuriuos bibliografuojamas leidinio turinys. Tad minėtoji pagalbinė rodyklė pateikia (modeliuoja) Ph. Labbe užregistruotų nacionalinės bibliografijos priemonių visumą, kurią galima laikyti pirmuoju bandymu subibliografuoti (nors ir subdokumentiniu lygmeniu) nacionalines bibliografijos priemones. (Atskiru leidiniu jų rodyklė pirmą kartą pasirodys tik XIX a. viduryje).

Taigi, Ph. Labbe "Bibliotekų biblioteka..." buvo pirmas žingsnis link bibliografijos visumos bei praktikoje egzistavusios jos rūšinės įvairovės (atskirų rūšių, tarp jų ir nacionalinės bibliografijos priemonių) pažinimo.

Nagrinėjamu laikotarpiu (nuo XVII a. antrosios pusės) klostėsi palankesnės sąlygos bibliografijos ir jos rūšių išsamesniam pažinimui. Toliau plėtojantis mokslui, jo diferenciacijai, leidybinei veiklai, gausėjo bibliotekų, augo jų fondai. Jiems tvarkyti buvo kuriamos klasifikacijos, kuriose savo vietą rado ir bibliografijos priemonės, įvairios jų rūšys kaip tam tikra atmaina dokumentų, kuriuos bibliotekose taip pat reikėjo kaupti, tvarkyti, sisteminti. Vieną žymiausių to meto bibliotekinių bibliografinių klasifikacijų buvo Žano Garnjė (J. Garnier) 1678 m. sukurta "Paryžiaus Jėzuitų kolegijos bendruomenės bibliotekos sistema"¹⁷. Ji svarbi tiriant bibliografijos priemonių visumos, jų vietos žinių sistemoje, jų rūšinės diferenciacijos ir klasifikavimo bei atskirų rūšių tolesnį pažinimą.

Ž. Garnjė, kaip ir Ph. Labbe, bibliografijos priemonėms pavadinti dar nevartojo bibliografijos sąvokos, o apibendrinio jas "bibliotekų" sąvoka. Tą "bibliotekų" visumą jis pateikė savo klasifikacijoje literatūros istorijos skyriuje, priklausančiam istorijai. Taip šiose srityse buvo surasta vieta ir nacionalinės bibliografijos priemonėms.

Ž. Garnjė klasifikacijoje ryškesnė antroji bibliografijos visumos (bibliografijos priemonių prasme) formavimosi pusė - jos diferenciacija. Autorius pateikė pirmą bibliografijos priemonių ("bibliotekų") klasifikaciją, kuri atspindi pradinį, empirinį bibliografijos priemonių rūšinės struktūros formavimosi bei pažinimo etapą. Tačiau joje akivaizdūs moksliniai dichotominio bei hierarchinio skirstymo pagrindai: išskiriamos dvi priešingos rūšys - univer-

saliosios ir atskirosios "bibliotekos", o atskirosios toliau suskirstytos dar į šešias porūšes: fakultetų, nacijų, ordinų, akademijų, bibliotekų, knygų prekybos. Kitaip pasakius (šiuolaikiniais terminais), tai buvo šakinės, nacionalinės, organizacijų (kolektyvų) bibliografijos priemonės, bibliotekų ir knygų prekybos katalogai. Nors rūšinės sąvokos šioje klasifikacijoje dar nesuformuluotos (išskyrus "universaliosios bibliotekos" bei "knygų prekybos katalogai"), tačiau čia žengtas dar vienas žingsnis ieškant bendros sąvokos nacionalinės bibliografijos priemonėms pavadinti. Jei Ph. Labbe jas vadino nacijų ir šalių bibliotekomis, išvardydamas du jų esminius požymius, reiškiančius sąsają su šalimis, tautomis, tai Ž. Garnjė jų esmę išreiškė viena "nacijų" (tautų) sąvoka. Ši sąvoka apėmė tai, kas buvo bendra, esminga visoms to meto nacionalinės bibliografijos priemonėms, kurios bibliografavo šalies teritorijoje, viena nacionaline kalba ar su tauta (nacija) susijusia kokiais nors požymiais (pavyzdžiui, autorystės) literatūra. Nors nacijos, jos autorių, nacionalinės kalbos ar ta kalba rašančių teritorinės ribos kartais neatitinka šalies ribų, tačiau visais atvejais akivaizdai vienokia ar kitokia jų tautiškumo išraiška. Tai yra pažymėjęs ir K. Simonas¹⁴. Tautiškumas išreiškė tuometinį nacionalinės bibliografijos priemonių esmės pažinimo lygį. Būtent iš sąvokos "nacijų bibliotekos" beveik po šimto metų gims "nacionalinė bibliografija" - terminas, tvirtai įėjęs į bibliografijos mokslo ir praktikos terminiją ir sujungęs į visumą visas nacionalinės bibliografijos priemonių formas (pagal kalbinį, teritorinį bei kompleksinį principus).

Būtina atkreipti dėmesį į Ž. Garnjė klasifikacijos kitus aspektus, pirmiausiai - nacionalinės bibliografijos priemonių vietą joje. Čia nacionalinės bibliografijos priemonės priskirtos "atskirosioms bibliotekoms". Tai gi ir reikia išsiaiškinti, ką tuo metu reiškė "universaliosios" ir "atskirosios" bibliotekos (bibliografijos priemonės). Ž. Garnjė nenurodė minėtų rūšių išskyrimo pagrindo, tačiau remiantis vėlesnėmis žiniomis, galima nesunkiai jį nustatyti. Be abejo tai bibliografuojamos medžiagos turinio apimtis. To meto ir vėlesnių laikų universaliosios (arba visuotinės) bibliografijos priemonės bibliografavo literatūrą be jokių apribojimų: išleidimo (parengimo) vietos ir laiko, mokslo šakos (tai iš esmės tarptautinės universaliosios turinio bibliografijos priemonės). Ž. Garnjė ir kai kurių vėlesnių autorių darbuose "Atskirosios bibliotekos" buvo universalijų bibliografijos priemonių priešybė, tai yra jos apsiribojo tam tikrų mokslo šakų, tautų (nacijų), organizacijų, akademijų, bibliotekų, knygų prekyboje esančios literatūros bibliografavimu. Vėliau, 1810 m., panašios bibliografijos priemonės G. Penjo (G. Peignot) buvo pavadintos specialijų bibliografijos priemonių terminu. Tačiau universalijų (visuotinių) ir atskirųjų (specialijų) bibliografijos priemonių rūšių išskyrimas tokia reikšme neprieštaravo loginiams sąvokų skirstymo dėsniams ir buvo gana mokslinis tiems laikams, nors autorius neturėjo specialaus tikslo sukurti mokslinę bibliografijos priemonių klasifikaciją. Ji yra taidomojo pobūdžio, sukurta derinant praktinę ir pažintinę

veiklą, susijusią su konkrečios bibliotekos fondo sutvarkymu, atspindi ne visą tuo metu žinomą, o tik toje bibliotekoje buvusią bibliografijos priemonių rūšinę įvairovę. Tačiau šios klasifikacijos pažintinė, mokslinė vertė neabejotina. Ji parodo tuometinį bibliografijos visumos ir jos diferenciacijos pažinimo lygį, atskirų bibliografijos rūšių (tarp jų ir nacionalinės) pažinimo lygį, bibliografijos terminijos būklę, jos formavimąsi bibliografijos priemonių ilgose antraštėse buvusių esminių požymių pagrindu, pažangą palyginus su Ph. Labbe "Bibliotekų bibliotekoje..." vartota terminija.

Ž. Garnjė bibliografijos priemonių skirstymas į universaliasias ir atskirasias (specialiasias) aukščiau aptarta reikšmė, vėliau sulaukė atgarsio įvairių šalių bibliografų darbuose. Nors tai nėra šio straipsnio uždaviniai, tačiau pravartu pažymėti, pavyzdžiui, kad 1810 m. prancūzų bibliografas Ž. Briune (J. Brunet) "nacionalines bibliografijas" pateikia kaip vieną iš "specialiųjų bibliografių" atmainą (rūšį)¹⁵. Vilniaus universitetui pavaldžiame Kremencio licejuje bibliografiją nuo 1809 m. dėstęs P. Jarkovskis (P. Jarkowski) 1821-1822 m. datuojamose paskaitose "pranešimus apie knygas", t.y. bibliografijos priemones, skirstė į visuotines ir atskiras, o tarp pastarųjų išskyrė porūšę "pagal laiką ir tautas" (nacionalinės bibliografijos termino dar nevartojo)¹⁶. 1823 m. vokiečių bibliografas Fr. Ebertas (Fr. Ebert) skyrė universaliją (anot jo visų tautų, amžių ir mokslų literatūros) ir dalinę, tam tikru atžvilgiu apribotą (laiko ir vietos - nacionalinė bibliografija, tam tikro mokslo)¹⁷. Dar vėliau nacionalinė bibliografija bus priešpastatoma universalijai (visuotinei) ir specialijai, kaip darė G. Šneideris (G. Schneider)¹⁸. Visai nacionalinės bibliografijos klasifikavimo pokyčių raidai apžvelgti reikėtų atskiro darbo. Apskritai iš Ž. Garnjė klasifikacijos vėlesnėse klasifikacijose liko nacionalinės bibliografijos priešpastatymas visuotinei (universalijai) ir tai, kad nacionalinė bibliografija gali būti ir specialioji (L. Malkles pavyzdys)¹⁹.

Reikia konstatuoti, kad nacionalinės bibliografijos pažinimas iki XVIII a. antrosios pusės vyko labai lėtai, tik empiriniame lygmenyje, nes dar nebuvo bibliografijos mokslo. Todėl visą tą ilgą nacionalinės bibliografijos praktinės raidos ir praktinio pažinimo laikotarpį tikslingiausia būtų vadinti jos pažinimo priešistore. Ji sutampa ir su visos bibliografijos pažinimo priešistore, trukusia kelis tūkstantmečius - grynai empiriniu jos raidos laikotarpiu. Nagrinėtu laikotarpiu nacionalinės bibliografijos pažinimas buvo retrospektyviosios nacionalinės bibliografijos pažinimas (jo rezultatai vėliau pritaikyti ir einamajai nacionalinei bibliografijai, kuri plėtojosi tik nuo XVIII a. pabaigos). Jis atsiliko nuo šios srities praktinės veiklos. Pasiekti empirinio pažinimo rezultatai reikšmingi nacionalinės bibliografijos tolesnei raidai, jos teorijos, metodikos plėtotei keliais požūriais.

1. Aptartą subdokumentinio bibliografavimo apraiškos (antrinė dokumentinė nacionalinės bibliografijos priemonių struktūra) teikė žinių apie sąvokos "nacionalinė

bibliografija" formavimąsi, nacionalinių bibliografijos priemonių metodikos, apskaitos objektų, būdų (principų), žinomų praktikoje, požymius, kurie vėliau buvo plėtojami bibliografijos moksle.

2. Sąvokos "nacionalinė bibliografija" formavimasis indukciniu būdu (nuo atskiro prie bendro, tai yra nuo atskirų šalių, tautų, jų kalbų pavadinimų iki "nacijos" sąvokos) atspindėjo tuometinį nacionalinės bibliografijos esmės pažinimo kelią bei lygį. Visa tai sudarė pagrindą paskutiniam loginiam išprotavimui - sąvokai "nacionalinė bibliografija" sukurti. Bibliografijos moksle (tai yra antroju nacionalinės bibliografijos pažinimo laikotarpiu) pirmasis tai padarė 1763 m. G.F. Debiūras (G.F. De Bure)²⁰, o nuo to laiko iki pirmojo jos apibrėžimo, pateikto Š. Langlua (Ch. Langlois)²¹ dar turėjo praeiti daugiau nei šimtas metų. Jame jau buvo akcentuoti ir bibliografinės apskaitos principai (teritorinis, kalbinis ir kompleksinis), leidę nacionalinės bibliografijos sąvokai suvienyti visas nacionalinės bibliografijos priemonių plėtojimo kryptis, rengimo būdus, formas, žinomas daugelio šalių praktikoje.

3. Rūšinės sąvokos "nacijų bibliotekos", vėliau "nacionalinė bibliografija" atsiradimas tapo pagrindu, ant kurio ir aplink kurį ateityje kaupėsi žinios, gautos nacionalinės bibliografijos priemonių tolesnio mokslinio pažinimo metu. Pirmasis tokio pobūdžio žinių apie nacionalinę bibliografiją pateikė 1782 m. Nė de la Rošelis (Née de la Rochelle)²².

4. Bibliografijos apskritai ir nacionalinės bibliografijos vieta mokslų sistemoje, atskleidusi jos ryšį su raštijos, literatūros istorija. Nacionalinių bibliografijos priemonių (nacijų bibliotekų) vietos fiksavimas bibliografijos priemonių klasifikacijoje pats savaime teikė žinių apie tuo metu praktikoje suprastą jų esmę (esminį požymį) ir turėjo įtakos vėlesnių laikų bibliografų pažiūroms į nacionalinę bibliografiją.

¹ Симон К.П. История иностранной библиографии. - Москва, 1963. - P. 128.

² Гудовщикова И.В., Лютова К.В. Общая иностранная библиография. - Москва, 1978. - P. 13.

³ Семеновкер Б.А. Памятники древнегреческой библиографии // Советская библиография. - 1983, No. 4, p. 57.

⁴ Семеновкер Б.А. Библиографический словарь Исихия Милетского // Советская библиография. - 1981, No. 5, p. 52.

⁵ Симон К.П. Min. veik. - P. 80.

⁶ Ten pat. - P. 128-163.

⁷ Ten pat. - P. 201-216.

⁸ Ten pat. - P. 128-163, 201-216.

⁹ Ten pat. - P. 201.

¹⁰ Теплов Д.Ю. Типизация в книговедении и библиографии: основные проблемы на примере научно-технической литературы и ее библиографии. - Москва, 1977. - P. 57-60; Беспалова Э. Книга и библиографическая информация: (исторические истоки единства и пути дифференциации) // Кнуготура. - Т.12, sąs. 2 (1984), p. 102-105; Сляднева Н.А. Библиографирование как междисциплинарный многоуровневый процесс // Библиография. - 1992, No. 1, p. 8-14.

¹¹ Беспалова Э. Книга и библиографическая информация: (исторические истоки единства и пути дифференциации) // Кнуготура. - Т. 12, sąs. 2 (1984), p. 105.

¹² Labbe Ph. Bibliotheca bibliothecarum, pernecessaria omnibus bibliothecariis, et quibuscumque librorum scientiarumque amatoribus // Bibliotheca bibliothecarum curis secundis auctior. Accedit Bibliotheca nummaria in duas Partes tributa... - Parisiis, 1664. - P. 1-216, 315-335.

¹³ Ten pat. - P. 1.

¹⁴ Ten pat. - P. 173-196.

¹⁵ Библиография: общий курс / под ред. О.П. Коршунова. - Москва, 1981. - P. 79.

¹⁶ Беспалова Э. Min. str.

¹⁷ Garnier J. Systema bibliothecae Collegii Parisiensis societatis Jesu, Parisiis, 1678 // Intelligenz Blatt zum "Serapeum". - 1850. - Jahrd. 11, Nr. 17, p. 130.

¹⁸ Симон К.П. Min. veik. - P. 128.

¹⁹ Żivny L.J. Bibliografja i bibliologja: pojęcie, przedmiot, rozwój / przekład z czeskiego; przerobil i uzupełnil A. Łysakowski. - Warszawa; Wilno, 1936. - P. 38.

²⁰ Vrtel-Wierczyński St. Teoria bibliografii w zarysie. - Wrocław, 1951. - P. 34.

²¹ Ebert Fr. Bibliographie // Ersch J.S., Gruber J.G. Allgemeine Enzyklopädie der Wissenschaften und Künste. - Leipzig, 1823. - T. 10, p. 47-48.

²² Schneider G. Handbuch der Bibliographie. - 4. Aufl. - Leipzig, 1930. - P. 37.

²³ Malklés L.N. Les sources du travail bibliographique. - Geneva, 1950. - T. 1, p. 5.

²⁴ De Bure G. Bibliographie instructive, ou Traité de la connoissance des Livres rares et singuliers... - Paris, 1763. - T. 1, p. III-XIV.

²⁵ Langlois Ch. Manuel de bibliographie historique. - Paris, 1896. - T. 1, p. 57.

²⁶ Née de la Rochelle J.F. Discours sur la Science Bibliographique... // De Bure G.F. Bibliographie instructive. - Paris, 1782. - T. 10, p. XXX-XXXI.

Summary

The Sources of the National Bibliography Cognition

Julija ČEPYTĖ

There are two long periods in the development of the national bibliography that should be noted. The first is a clear empiric (practical) period lasting from Kallimachos (250 B.C.) till the end of the XVIII century (there were no national bibliography research works). The second covers the period from the end of the XVIII century till our days and is connected with the appearance of bibliography science and national bibliography scientific research.

The sources of the national bibliography cognition are connected with the first period: titles of national bibliographies, bibliography of bibliographies and library-bibliographic classifications reflected first results of the practical cognition of the national bibliography. There was a subdocumental level of bibliographing, the beginning of the national bibliography concept formation, the topics, methods and principles of bibliographing and bibliographic terminology of the time.

The most common term used to identify national bibliographies of the empiric period (by J. Garnier) was "bibliothecae nationum". The place of the national bibliographies was determined in his "Systema bibliothecarum..." (1678) and attached to the subdivision of the history of literature. National bibliographies obtained a specific category in the classification of bibliographies of a specialized bibliographies which were an antipode to universal bibliographies. This novel decision was later developed by P. Jarkowsky (1821-1822), Fr. Ebert (1823), G. Schneider (1930) and others.

The practical period lasting till the end of the XVIII century could be identified as a prehistory of the cognition of the national bibliography. It was the basis for the emergence of the "national bibliography" concept, its definition and scientific research from the end of the XVIII century till present.

UDK 01(474.5)(092 Biržiška)+01.001

Vaclovas Biržiška ir kai kurie lietuvių nacionalinės bibliografijos kūrimo aspektai

Žiedūnė ZAVECKIENĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros katedra, Saulėtekio al. 9, 2054 Vilnius

Profesorius Vaclovas Biržiška - daugiausiai įvairiose srityse nuveikęs Lietuvos bibliografas. Iki šiol dar nesame išsėmę viso Biržiškos sukaupto žinių apie lietuvišką spaudą aruodo, neišleidom naujų nacionalinės bibliografijos leidinių bent iki 1926 m., ką buvo iš dalies ištyrinėjęs V. Biržiška. Be išspausdintų "Lietuvių bibliografijos" tomu, V. Biržiška dar buvo parengęs 1911-1914 m. lietuvių spaudos aprašus, kurie, deja, sudegė¹. Yra ir išlikusios neskelbtos medžiagos, kuri saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos institute. Aišku, V. Biržiškos surinkta medžiaga apėmė tik patį spaudos branduolį, daug kas buvo praleista, tyrinėtojo nesusėpta papildyti. Tuo galime įsitikinti sulyginę 1547-1861 m. ir 1862-1904 m. laikotarpio spaudą, užregistruotą V. Biržiškos "Lietuvių bibliografijoje" ir leidinyje "Lietuvos TSR bibliografija" (T.1; T. 2, kn. 1-2). Antai pirmuoju laikotarpiu V. Biržiška užregistravo 1120, o Lietuvos knygų rūmai - 1352 spaudinius (skirtumas 232 įrašai)². Antruoju 1862-1904 m. laikotarpiu skirtumas tarp V. Biržiškos pateiktų ir vėliau "Lietuvos TSR bibliografijoje" užregistruotų duomenų - per 800 spaudos vienetų (V. Biržiška - 3358, "Lietuvos TSR bibliografija" - 4138 įrašai. Čia dar nesusumuota medžiaga iš papildymų³. Skirtumas yra dar ir dėl to, kad V. Biržiška savo leidiniuose kartu su knygomis registravo ir periodinius leidinius. Ir vis dėlto, nedidelei žmonių grupei talkinant, V. Biržiškai pavyko užregistruoti 26 000 lietuviškų spaudinių, išėjusių iki 1939 metų⁴. Jau vien tai leidžia jį laikyti lietuvių bibliografijos klasiku. Daug jis pasidarbavo bibliografijos teorijos ir metodikos srityje. Žinomas jo demokratiškas požiūris į draudžiamų knygų registravimą. Prisiminkime jo "Knygose" išspausdintą teorinį straipsnį ir praktinį jo keltų idėjų įgyvendinimą registruojant, pavyzdžiui, visokių politinių kryptų atsišaukimus (žr. Knygos. 1922, Nr. 2/3; 1924, Nr. 4/6). Verta dėmesio ir V. Biržiškos metodika, aprašant slapyvardžiais pasirašytus darbus - rekomenduota slapyvardį pateikti prieš aprašą o nustatytą autoriaus pavardę rašyti laužtiniuose skliaustuose. Čia reiktų paminėti ir vieną iš sudedamųjų nacionalinės bibliografijos rengimo barų - slapyvardžių atskleidimą. V. Biržiškos darbas tarp kitų šios srities spausdintų panašaus pobūdžio darbų kol kas nepalengtas. Jo 1943 m. leidinys "Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyvardės"

(D. 1-2) apima 1950 autorių 6400 slapyvardžių, vartotų iki 1914 metų. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekoje aptiktas ir kitas mašinėle spausdintas to paties pavadinimo V. Biržiškos 1941 m. darbas. Jame yra vėlesnių nei 1914 metų slapyvardžių (apie 200). Daug slapyvardžių V. Biržiška atskleidė "Lietuvių bibliografijos" tomuose. Didesnė jų dalis įtraukta į minėtus leidinius, tačiau yra ir neįtrauktų. Pavyzdžiui, A=Aleksas Z., Vargo matas=Ralys K., Jonelis=Mika A.

Iš tikrųjų, V. Biržiška padarė nepaprastai daug, bet negalėjo jis padaryti visko ir visiems laikams. Šiuo metu įvairių bibliotekų ir kitų įstaigų kartotekose sukaupta apie 85 tūkst. slapyvardžiams skirtų kortelių. Atlikta kitų šios srities darbų bandant nustatyti ir patikslinti atskirus slapyvardžius, V. Biržiškos priskirtus konkrečioms asmenims, nesusėjęs iki galo patikrinti realijas. Imkime, pavyzdžiui, slapyvardį "Beržaitis", kurį 1929 m. bene pirmą kartą V. Biržiška priskyrė Jonui Vileišiui (1872 01 03, Pasvalio raj. - 1942 06 01 Kaune) teisininkui, liberalios krypties visuomenės veikėjui, vienam Lietuvių demokratų partijos kūrėjų (1902), "Varpo", "Ūkininko" ir kitų leidinių bendradarbiui. Tai padaryta "Lietuvių bibliografijoje" (D.3, p. 1321), tyrinėjant "Varpo" 1904 m. bendradarbius. "Beržaičiu" pasirašytas tų metų "Varpe" (Nr. 2, p. 20-25) išspausdintas didelės apimties straipsnis "Lietuvių darbininkų judėjimas". V. Biržiška nurodo, kad "Varpo" slapyvardžius jis atskleidė, remdamasis dr. K. Griniaus paskelbta ir nepaskelbta medžiaga⁵. Pavyko surasti tik 1889-1894 m. "Varpo" bendradarbių aiškinimus, K. Griniaus paskelbtus 1920 metais⁶. Tačiau tarp ten minėtų bendradarbių J. Vileišis neminimas. Aišku, čia kalbama apie kitus metus, be to, jau tada K. Grinius minėjo, kad viską sunku prisiminti, nes nuo tų laikų praėjo apie 30 metų. Vėliau aiškinti tapo dar sunkiau, 1929 m. nustatytu "Beržaičio" slapyvardžiu ilgą laiką niekas nesuabejojo. Jis nurodomas V. Biržiškos leidinyje "Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyvardės" (1943), J. Aničo parengtoje personalinėje rodyklėje "Jonas Vileišis" (1991), J. Būtėno knygoje "Pseudonimai arba slapyvardžiai" (1981) ir taip pat Vilniaus universiteto leidinyje "Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos" (1991). Tiesa, J. Aničas, priskyręs J. Vileišiui "Beržaičio" slapyvardį, nė vieno, taip pasirašyto darbo,